

Ohjeita kirjallisuudentutkimuksen käsitteiden määrittelyyn ja selittämiseen

TIINA KÄKELÄ-PUUMALA 2015

Terminologisen tiedon esittäminen Termipankin wikialustalla

Asiantuntija voi tuottaa käsitteistä seuraavia tietoja:

- ▶ Termi suomeksi
- ▶ Määritelmä
- ▶ Selite
- ▶ Lisätiedot
- ▶ Vieraskieliset vastineet
- ▶ Lähikäsitteet
- ▶ Lähteet
- ▶ Luokat
- ▶ Kuvat ja kaaviot (julkaisuoikeus tulee hankkia näihin erikseen)

Termi

- ▶ Termi on sana tai sanaliitto, joka edustaa käsitettä. Termit ovat tyypillisesti substantiiveja, mutta ne voivat olla myös adjektiiveja, verbejä tai adverbiaaleja.
- ▶ Yleensä yhtä käsitettä edustaa yksi termi, mutta käsitteiden käyttö- ja suomennushistorian seurauksena termejä voi olla useampiakin. Esim.
 - ▶ parateksti | kynnysteksti
 - ▶ autobiografia | omaelämäkerta
- ▶ Synonyymiset termit tulee liittää käsitesivuun luomalla niille omat nimityssivut. Ks. lisää esimerkistä I tämän esityksen lopussa.

Määritelmä

- ▶ Tieteen termipankissa määritelmät ovat lausekkeita, jotka alkavat pienellä kirjaimella eivätkä pääty pisteeseen. Määritelmässä kerrotaan olennainen käsitteen sisällöstä ja liitetään se osaksi käsitejärjestelmää. Kaikki muu käsitettä koskeva informaatio kerrotaan **selitteessä** ja **lisätiedoissa**.
- ▶ Esim.
 - ▶ alluusio: kirjallisessa esityksessä tai puheessa esiintyvä epäsuora viittaus kaunokirjalliseen tai muuhun teokseen
- ▶ Määritelmän pääsanaksi kannattaa pyrkiä antamaan yläkäsite, eli ilmaisemaan se kategoria, johon käsite kuuluu. Alluusion määritelmässä tämä yläkäsite on *viittaus*, jonka erästä muotoa alluusio edustaa.

Millainen on hyvä määritelmä?

- ▶ Käsitesivuilla ei kannata käyttää esim. sivistyssanakirjoissa tyypillisiä nominaalimääritelmiä, joissa vierassana määritellään synonyymillään, esim. *komedial* = *huvinäytelmä*. Tieteen termipankissa nämä molemmat sanat ovat käsitteen nimityksiä. Jos jokin synonyymeistä on harvinainen tai ei enää käytössä, tästä kannattaa tehdä lisähuomautus käsitesivulle (kohta *käyttösuositus*).

- ▶ Esim.

- komedial

- huvinäytelmä (vanhentunut)

- ▶ Usein määrittelyssä käytetään hyväksi toisia termejä. Näistä kannattaa tehdä linkkejä, jotka johtavat omille käsitesivuilleen. Linkkeinä termit erottuvat paremmin eivätkä sekaannu sanojen yleiskielisiin merkityksiin.
- ▶ Kun käsitteelle voidaan antaa useita erilaisia määritelmiä, ks. esimerkki II tämän esityksen lopussa

Selite

- ▶ Selitteen laajuutta ja sisältöä ei Termipankissa ole rajattu mitenkään, koska tällaisten kysymysten ratkaiseminen riippuu ko. käsitteen luonteesta.
- ▶ Kompleksisten ja laajojen käsitteiden selitteessä kannattaa tuoda esille mm. seuraavia asioita:
 - ▶ Käsitteen historia ja erilaiset tulkinnat
 - ▶ Käsitteen nykymerkitys/-merkitykset (tätä kannattaa havainnollistaa myös esimerkein)
 - ▶ Käsitteen alaa koskeva teoreettinen pohdinta ja käsitteeseen liittyvät ongelmat

Millainen on hyvä selite?

- ▶ Selite on hyvä laatia siten, että myös maallikko sen ymmärtää.
- ▶ Selitteessä ei tarvitse esittää yksityiskohtaisia ratkaisuehdotuksia käsitteellisiin ongelmiin, vaan antaa pääpiirteissään kuva käsitettä koskevasta keskustelusta.
- ▶ Selitteeseen voi myös linkittää artikkeleita, jotka perehdyttävät aiheeseen tarkemmin.
- ▶ Keskeisiä sitaatteja alan kirjallisuudesta (tarkat lähdeviittaukset näihin) kannattaa liittää selitteeseen, samoin lyhyitä esimerkkejä termiä havainnollistavasta kaunokirjallisuudesta.
- ▶ Käsitesivuille voidaan liittää myös kuvia. Lupa kuvien julkaisemiseen tulee kuitenkin hankkia erikseen.

Lisätiedot

- ▶ Lisätiedoissa kannattaa ilmoittaa kaikki käsitettä koskeva lisäinformaatio, kuten esimerkiksi käsitteen alkuperä (jos ei ole mainittu jo selitteessä), käyttö muilla tieteenaloilla (mielellään linkitettynä muihin aihealueisiin, jos mahdollista), jne.

Vieraskieliset vastineet

- ▶ Suuri osa kirjallisuudentutkimuksen termeistä on käännöksiä ja lainoja vieraista kielistä, siksi käännösvastineita on aina hyödyllistä lisätä käsitesivulle. Vastineita voidaan lisätä missä vaiheessa tahansa.
- ▶ Termipankin näkökulmasta käännösvastineet, siis muut kuin suomenkieliset nimitykset, ovat käsitteen nimityksiä. Tästä syystä niillekin tulee laatia oma nimityssivu. Tämän ansiosta käsitesivu voidaan löytää hakutoiminnolla myös silloin, kun vastaava suomenkielinen termi ei ole tiedossa.
- ▶ On varsin yleistä, että käännösvastineet poikkeavat käsitteen laajuuden suhteen jonkin verran suomenkielisistä. Käännösvastaavuus-kenttä on ns. vapaa tekstikenttä, joten siinä on mahdollista myös tarkemmin kertoa, millä tavoin erikieliset vastineet poikkeavat määritelmässä kuvatusa suomenkielisestä termistä.

Lähikäsitteet

- ▶ Käsitteen määrittelyssä auttaa usein käsitesuhteiden selvittäminen, koska sitä kautta löytyvät olennaiset, erottavat käsitepiirteet. Lähikäsitteet-kohdassa voi muodostaa linkkejä käsitteen kannalta tärkeisiin toisiin käsitteisiin. Usein on myös tarpeen kertoa, mikä on lähikäsitteen suhde sivulla määriteltyn käsitteeseen (esim. yläkäsite, alakäsite, vieruskäsite, osakäsite, kokonaisuuskäsite, funktiosuhde).
- ▶ Esim. **novelli**
 - ▶ **proosa** (yläkäsite; kokoava yleiskäsite tai kategoria, johon termi kuuluu)
 - ▶ **tsehovilainen novelli** (alakäsite; kuvaa tietynlaista novellia)
 - ▶ **récit** (vieruskäsite; ranskankielinen kertomusmuoto, jonka suhde yläkäsitteeseen on samanlainen kuin novellilla, ts. jolla on samanlaisia ominaisuuksia kuin novellilla, mutta tämän lisäksi vielä joitakin erityispiirteitä)

Lähteet

- ▶ Termikuvauksen lähde/lähteet lisätään kirjoittamalla käsitesivun muokkauslomakkeen **Lähteet**-kohtaan lähteen lyhenne, jossa on kirjoittajan sukunimi, etunimen ensimmäinen kirjain ja lähdetekstin ilmestymisvuosi. Jos kirjoittajia on useita, merkitään kaikki tekijät samalla tavoin. Esim. seuraavasti:
 - ▶ HosiaisluomoY2003
 - ▶ MäkikalliA&SteinbyL2013
- ▶ Mikäli kyseessä on artikkelikokoelma tai muu lähde, jossa on paljon tekijöitä tai jota ei ole muuten mielekäs indeksoida tekijänsä perusteella, teoksen nimestä muodostetaan vapaamuotoinen lyhenne ja siihen lisätään teoksen julkaisuvuosi. Koska sama teos voidaan lyhentää monella eri tavoin, kannattaa termipankin lähdeluettelosta tarkistaa, onko lähteestä käytetty jo jotakin lyhennettä.
- ▶ Tallennuksen jälkeen lähteen nimilyhenne näkyy harmaana. Harmaata linkkiä klikkaamalla avautuu lomake, johon voi kirjoittaa lähteen tarkat tiedot. Lähdesivu päivittää tiedot automaattisesti Termipankin lähdeluettelo.

Luokat

- ▶ Käsitesivun voi lisätä haluttuun luokkaan, kun lisää lomakkeessa Luokat-kohtaan luokan nimen (lomakkeessa luokat erotetaan toisistaan pilkulla). Aihealueen nimi muodostuu luokaksi automaattisesti.
- ▶ Käsitteen luokittelu havainnollistaa kunkin käsitteen asemaa laajemmassa käsitejärjestelmässä.
- ▶ Termipankin käyttämässä MediaWikissä luokat ovat sivustoista muodostettuja kokoelmia. Luokka voi sisältää sekä termisivuja että toisia luokkia. Sivun voi kuulua miten moneen luokkaan hyvänsä (myös eri tieteenaloille) ja yhteen luokkaan voi kuulua miten monta sivua hyvänsä. Jokaisella sivulla näkyy sivun alalaidassa lista luokista, joihin se kuuluu.
- ▶ Termien lukitusjärjestelmät vaihtelevat aihealueittain; niiden rakenteesta ja tarpeellisuudesta päättävät kunkin tieteenalan asiantuntijaryhmät erikseen. Mikäli kuvauksia kirjoittava asiantuntija huomaa tarvetta uusien luokkien luomiselle, kannattaa ensiksi ottaa yhteyttä ko. aihealueen yhteyshenkilöön, jotta luokkien muutokset ovat koko asiantuntijaryhmän tiedossa.

Esimerkki I: kun samaa käsitettä edustaa kaksi tai useampia eri termejä

runomitta | metrumi | mitta

runomitta

metrumi (harvinainen)

mitta

Määritelmä kirjallinen muoto, jolle on tyypillistä tietty **rytmin** säännönmukaisuus

Synonyymisiin termeihin voi liittää erillisiä käyttöhuomautuksia käsitesivulla. Vaihtoehdot ovat *suositeltava*, *vanhentunut*, *harvinainen* tai *vältettävä*. Halutessaan kirjoittaja voi myös ehdottaa suomennosta mikäli sellaista ei ole vielä olemassa. Tällöin käyttöhuomatus on *ehdotettu*.

Esimerkki II: kun käsitteelle voidaan antaa useita erilaisia määritelmiä

epilogi

Määritelmä 1) kirjallisen teoksen erillinen täydentävä tai selittävä loppuosa; 2) draamassa päätoimintaan nähden myöhempään aikaan sijoitettu jälkinäytös tai loppukohtaus

Erilaiset määritelmät kannattaa ilmoittaa esim. numeroinnin avulla jo määritelmäosiossa, ja kuvata selitteessä käsitteen erilaiset käyttöyhteydet. Selitteeseen kannattaa myös lisätä linkkejä eri aihealueille, mikäli käsitteen määritelmät poikkeavat toisistaan huomattavasti eri tieteenalojen välillä. Linkin tekeminen, ks. Termipankin yleiset ohjeet.

Esimerkki III: kun käsitettä käytetään usealla eri tieteenalalla

Esim. **metakieli** kuuluu sekä kielentutkimuksen että kirjallisuudentutkimuksen käsitteisiin. Koska termin alkuperä on kielitieteessä, sen käsitesivu sijaitsee kielitieteen aihealueella. Sivua voidaan kuitenkin liittää kirjallisuudentutkimuksen käsiteluetteloon siten, että yhdeksi sen luokista lisätään kirjallisuudentutkimus.

metakieli

metakieli

Määritelmä kieli tai kielimuoto, jota käytetään, kun puhutaan tutkimuksen kohteena olevasta (objekti)kielestä

Luokat: [Käsitteet](#) | [Kielitiede](#) | [Kielitieteen teorioita ja menetelmiä](#) | [Kielitieteen osa-alueita](#) | [Kirjallisuudentutkimus](#)

- ▶ Humanistisissa tieteissä on tyypillistä, että samaa käsitettä käytetään eri tieteenaloilla tavoilla, jotka voivat olla täysin yhteneväisiä tai sitten poiketa toisistaan hyvinkin paljon. Esimerkiksi **realismi** kirjallisuuden- tai taiteentutkimuksessa merkitsee eri asioita kuin filosofiassa. Termin käyttö eri tieteenaloilla käy ilmi *nimityssivulta*, joka avautuu, kun termiä etsitään hakutoiminnolla.

Nimitys:**realismi**

- ▶ Mikäli käsitteellä on oma vakiintunut käyttöalueensa ja käsitehistoriansa kirjallisuudentutkimuksen piirissä, käsitesivu kannattaa luonnollisesti pitää kirjallisuudentutkimuksen alueella, ja ainoastaan linkittää sivu muiden tieteenalojen vastaaville sivuille, joista lukija löytää lisätietoja. Esim. **paratekstin** kohdalla linkitys on tehty seuraavasti:

Lisätiedot Kreikan *para-* =rinnakkais-. Katso myös **parateksti** Tekstuaalitieteiden sanastossa.

Usein kysyttyjä kysymyksiä

- ▶ Kuka voi lisätä ja muokata käsitesivuja?
 - ▶ Sivujen muokkaukseen tarvitaan nk. asiantuntijaoikeudet, jotka kukin tieteenala myöntää erikseen. Jos haluat mukaan asiantuntijatyöhön, ota yhteyttä oman alasi yhdyshenkilöön, joiden tiedot löytyvät Termipankin sivuilta.
- ▶ Haluaisin kysyä lisätietoja käsitteestä ja/tai kommentoida tehtyä kuvausta. Miten tämä onnistuu?
 - ▶ Jokaisella käsitesivulla on myös omat keskustelusivut, joilla kuka tahansa Termipankin rekisteröitynyt käyttäjä saa esittää lisäkysymyksiä ja kommentteja asiantuntijoille. Kysymykset näkyvät automaattisesti myös kuvauksen kirjoittajille.

-
- ▶ Kuka ratkaisee käsitteen merkityksen?
 - ▶ Termipankin wikialusta mahdollistaa kollektiivisen kirjoittamisen, jossa kukin asiantuntija voi vapaasti muokata oman alansa käsitteiden kuvauksia. Työmuoto edellyttää kuitenkin asiantuntijoiden konsensusta ja keskustelua: mahdollisessa ristiriitatilanteessa käsitteen eri merkitykset ja erilaiset tulkinnat voidaan kirjoittaa näkyviin käsitesivulle.
 - ▶ *Mise en abyme, nō, zaum* - entä jos termillä ei ole suomennosta?
 - ▶ Suomenkielinen termi voi olla myös sitaattilaina vieraista kielistä. Tällöin lainasanalle luodaan tavalliseen tapaan nimitys käsitesivulle, ja kieleksi merkitään suomi. Lainasanan alkuperäiskieli on hyvä kertoa selitteessä ja ilmoittaa termin vieraskielisissä vastineissa.